

ВАЖКА ПРОМИСЛІВІСТЬ — сукупність галузей промисловості, що виготовляють переважно засоби виробництва: машини, агрегати, механізми, верстати та інше устаткування, сировину, матеріали та паливо. В. п. об'єднує галузі *добувної та обробної промисловостей, електро- та теплоенергетику, чорну та кольорову металургію, хімічну промисловість, машинобудування і обробку металів, лісозаготівельну і будівельних матеріалів промисловості, низку галузей деревообробної і целюлозно-паперової промисловості*. В. п. є осн. складовою НТП в усіх галузях матеріал. виробництва та невироб. сфери і тому відіграє вирішаль. роль у створенні матеріал.-тех. бази розвитку та розширеного відтворення, обороноспроможності країни та вирішення проблем соц. розвитку.

У Рос. імперії В. п. не набула достат. розвитку. На В. п. у 1913 припадало бл. 1/3 валової продукції промисловості, при цьому питома вага машинобудування становила бл. 9 %, хім. промисловості — бл. 3 %, електроенергетики — бл. 1 %; не були розвинені верстатобудування, приладобудування, металург. устаткування, автомобіле- та тракторобудування. Одним із гол. осередків В. п. у Рос. імперії була Україна, де поступово набули розвитку пром. р-ни і центри, що мали всерос. значення — Донбас (вугіл., металург., маш.-буд., хім. промисловості), Придніпров'я (залізо- і марганцеворудна, металург. промисловості), Харків (машинобудування і обробка металів) та ін. 1913 тут зосереджувалося 74 % заг.-рос. видобутку заліз. руди, 78,1 % — вугілля, 100 % — коксу, 69 % — виплавки чавуну, 55,8 % — сталі. Однак питома вага виготовлення засобів виробництва в укр. промисловості майже відповідала заг.-рос. показникам і становила 36 %. Для В. п. України був характерний найвищий у світі рівень концентрації. Більшість підприємств В. п. України фактично належала іноз. підприємцям — 70 % видобутку вугілля, 90 % виплавки чавуну. 1-а світова війна та воєнні дії 1918–20 зруйнували В. п. України. На поч. 1920 обсяг пром. продукції України становив 14 % від рівня 1913, зокрема виплавка чавуну — 0,5 %, сталі — 1,7 %, прокату — 1,8 %, вугілля — 17,7 %. У 20–30-х рр. підприємства В. п. були реконструйовані, будувалися нові. Найменш розвинене серед ін. галузей В. п. на період 1913 — машинобудування — у 20–30-х рр. стало найбільшою галуззю важкої індустрії. Прискор. темпами розвивалися авіац. пром-сть, тракторо-, верстато-, турбо- та комбайнобудування, хім. пром-сть тощо. 1940 на нових і реконструйов. підприємствах вироблено 99,4 % металург., 99,7 % — хім. продукції, 100 % продукції у трактор., турбін., електроенергет., верстатобуд. галузях. Частка випуску засобів

виробництва досягла 62 %. В. п. України була найбільш вагомою часткою у виробництві відповід. продукції в СРСР. З початком 2-ї світової війни на тер. СРСР більшу частину В. п. України (устаткування) було перебазовано у сх. р-ни СРСР. Те, що залишилось на окупов. території, було знищено. 1945 В. п. України вироблено лише 26 % від обсягів 1940, зокрема видобуток руд чорних металів і чорна металургія становили 22 %, руд кольор. металів і кольор. металургія — 9 %, паливна пром-сть — 30 %, виробництво електро- та теплоенергії — 25 %, гірн.-хім. і хім. промисловості — 23 %, машинобудування і обробка металів — 29 %, деревообробна пром-сть — 32 %. 1950 продукція промисловості на 15 % перевищувала рівень 1940, зокрема з виробництва електроенергії — на 19 %, машинобудування і обробки металів — 44 %, прокату — 6 %, цементу — 65 %, заліз. руди — 4 %, виробництво чавуну, сталі, коксу, видобуток вугілля сягали майже довоєн. рівня. До 1960 В. п. була відбудована і прискорено розвивалася. У її складі виникли нові галузі — газова, автомоб., приладобуд., електронна, шипникова, шинна, залізобетон. конструкцій промисловості, низка вироб-в електротех. промисловості. Почалася розбудова В. п. у Зх. Україні. Значно поліпшилась територ. організація виробництва. При збереженні пріоритет. місця пром. р-нів Донбасу, Придніпров'я, Харків., Київ., Одес., Херсон., Микол. агломерацій створ. багатогалузеву В. п. в областях, рівень індустр. розвитку яких був найнижчим. Середні темпи зростання були характерні для Волин., Івано-Фр., Рівнен., Терноп., Чернів. обл. У заг. обсязі пром. виробництва частка В. п. зростала переважно за рахунок машинобудування і обробки металів. Питома вага продукції В. п. 1980 дорівнювала 67,3 %, зокрема маш.-буд. комплексу — 25,7 %, 1990 відповідно — 69,3 % і 32,9 %. Найвищого рівня розвитку В. п. досягла 1990, при цьому вона набула розвитку і в найменш індустріально розвинених областях України — Вінн., Житомир., Закарп., Кіровогр. та ін. В. п. України була важливою складовою пром. системи СРСР, орієнтованою на заг. ефективність. Це стало одним із вирішаль. факторів різкого падіння виробництва у В. п. внаслідок втрати вироб. зв'язків після 1991 (див. Табл.). У 2000 обсяги виробництва відповідно до 1990 становили: в електроенергетиці — 65 %, чорній металургії — 59 %, палив., хім. і нафтохім. пром-стях, машинобудуванні і обробці металів — по 41 %. У зв'язку із падінням заг. обсягів пром. виробництва частка в ньому В. п. майже не змінилася. У структурі В. п. перевагу надано галузям паливно-енергет. та металург. комплексів. Як наслідок диспропорції у територ. розподілі, підвищились роль і місце Донбасу та Придніпров'я.

Табл. Виробництво основних видів продукції важкої промисловості

Продукція	роки								
	1913	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2004
Електроенергія, млрд кВт·год	0,5	12,4	14,7	53,9	137,6	236,0	298,5	171,4	182,2
Вугілля, млн т	22,8	83,8	78,0	172,1	207,1	197,1	164,8	81,0	59,6
Чавун, млн т	2,9	9,6	9,2	24,2	41,4	46,5	44,9	25,7	31,0
Сталь, млн т	2,4	8,9	8,4	26,2	46,6	53,7	52,6	31,8	28,9
Прокат чорних металів, млн т	1,9	5,6	5,8	18,0	32,7	36,0	38,6	22,6	23,2
Залізна руда, товарна, млн т	6,9	20,2	21,0	59,1	111,2	125	105	55,9	66,0
Мінеральні добрива, тис. т (у перерахунок на 100 % поживних речовин)	–	212	322	835	2500	4086	4815	2304	2549
Сода кальцинована, тис. т	113	413	531	773	871	1077	1120	575	778
Сода каустична, тис. т	36,4	77,6	41,4	104	218	396	445	134	210
Хімічні засоби захисту рослин, тис. т (у 100 % обчисленні по діючій речовині)	–	–	–	4,6	21,8	60,5	50,5	1,1	1,8
Хімічні волокна і нитки, тис. т	–	1,6	2,9	14,2	65,3	161,2	179,2	30,3	36,6
Синтетичні смоли та пластичні маси, тис. т	–	–	–	26,3	180	510	827	152	347
Трактори, тис. шт.	–	10,4	22,7	88,0	148	136	106	4,0	5,8
Верстати металорізальні, тис. шт.	0,006	11,7	10,5	20,5	29,6	32,9	37,0	1,3	0,9
Автомобілі, тис. шт.	–	–	18,3	7,4	115,7	206,4	196,3	31,8	187,8

Від 1999 розпочався вихід промисловості України з кризи. Ці процеси знач. мірою торкнулися В. п., насамперед машинобудування, хім. промисловості, металургії. Процес відродження В. п. триває. Соц. переорієнтація пром. виробництва впливає на зміну структур. характеристик галузі: збільшення виробництва предметів споживання у машинобудуванні та хім. промисловості, промисловості буд. матеріалів. Від 2000 статист. звітність України подається за міжнарод. стандартами, що передбачають показники не за галузями, а за видами екон. діяльності. У В. п.

простежується процес зростання обсягів виробництва, відбувається реструктуризація В. п. на пріоритет. розвиток машинобудування, особливо високоточного, при зниженні темпів росту металург. виробництва та добув. промисловості. За 2001 обсяги машинобудування, ремонт, монтаж машин та устаткування збільшилися на 18,8 %, 2002 — на 11,3 %, виробництво електр. та електрон. машинобудування — відповідно на 15,2 % та 8,1 %, транспорт. машинобудування — 22,0 % та 29,6 %, темпи росту металургії та обробки металів — 4,9 % та 3,9 %, добув. промисловості — 3,3 % та 2,3 %. Такий перебіг екон. процесів впливає й на територ. розподіл, зокрема області Донбасу та Придніпров'я мають темпи зростання промисловості значно нижчі за середні по Україні, водночас регіони, де сконцентровано машинобудування, — перевищують ці показники. В. п. має всі підстави (вироб. ресурси та потужності, люд. потенціал) для збереження належного місця в економіці України та ефектив. розвитку.

Рекомендована література

1. Народне господарство Української РСР 1970. К., 1971;
2. Народне господарство Української РСР 1990. К., 1991;
3. Статистичний щорічник України 2003. К., 2004.

В. О. Богданова

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Важка промисловість / В. О. Богданова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-32842>. — Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).